

Razstava srednjeveških glasbenih instrumentov

Škofjo Loko in bavarski Freising veže več kot tisočletna tesna povezanost. V zadnjem času potekajo izredno tesni kontakti med omenjenima prijateljskima mestoma predvsem na kulturnem področju. Osrednja osebnost teh povezav je Josef Goerge, ravnatelj glasbene šole v Freisingu, ki je obenem tudi član ansambla »Der kleine Kreis Freising«, ki ga sestavljajo še njegova žena Klaudia in brat Rudolf. Namen njihovega druženja je predvsem rekonstrukcija in popularizacija srednjeveške glasbe in gledališča Freisinga in njegove okolice. Ker je ansambel ob svojem delu naletel na pomanjkanje ustreznih instrumentov, se tretji brat Winfried Goerge že od šestdesetih let dalje ukvarja z rekonstrukcijo srednjeveških glasbenih instrumentov. Leta 1980 je ustanovil svojo lastno delavnico, v kateri nastajajo poznosrednjeveški instrumenti, izdelani na podlagi predvsem ikonografskih in literarnih predlog. Njegov cilj je izdelovanje reprezentativnih primerkov, ki po konstrukciji, videzu in domnevni barvi zvoka ustrezajo značaju poznosrednjeveške glasbe, pri tem pa je upoštevana tudi njihova uporaba v današnji glasbeni praksi. Instrumente Winfrieda Goergeja uporabljajo širom po svetu predvsem ansamblji za staro glasbo, poleg tega pa jih najdemo tudi v zbirkah zasebnikov, zbiralcev in muzejev. Instrumenti so uporabni tudi v študijske namene.

Ob gostovanju ansambla »Der kleine Kreis Freising« v Škofji Loki leta 1997 se je porodila zamisel, da bi njihov izredno obsežen in zanimiv instrumentarij predstavili tudi širši publikli. Ideja je bila zanimiva predvsem zaradi dejstva, da seže zavedanje o glasbeni preteklosti našega prostora največkrat le do ustvarjalnosti Jacobusa Gallusa. Winfried Goerge nas je opozoril na zanimivost primerjave slovenskih ikonografskih virov z njegovimi instrumenti, narejenimi po sočasnih virih iz Bavarske. Tako se je izoblikoval osnovni koncept razstave, ki je obsegala instrumente iz delavnice Winfrieda Goergeja: rebek, fidel, organistrum, mandora, pandurina, tromba marina, harfa, colova harfa, harfa v obliki psalterija, scheitholt (prastara oblika psalterija), portativ, dude, rog, gamsov rog in zvončki ter na drugi strani fotodokumentacija nekaterih tipičnih upodobitev instrumentov na slovenskih freskah.

Ob konkretizaciji ideje sem se srečal z dejstvom, da je to področje v naši literaturi obdelano v precej skromni meri. Edino delo, ki se neposredno navezuje na tematiko, je doktorska dizertacija dr. Primoža Kureta, izšla v knjigi *Glasbeni instrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem* (Slovenska matica, Ljubljana, 1973). Vsa druga, predvsem umetnostnozgodovinska literatura navaja srednjeveške upodobitve glasbenih instrumentov obrobno in površno, terminološko velikokrat celo napačno.

Tematika zahteva ustrezen interdisciplinarni pristop. Ker je podobno stanje tudi na področju dosegljive fotografske dokumentacije sem se odločil, da zanjo v okviru možnosti poskrbim sam. Zaradi tehničnih in predvsem terminskih omejitev sem si za okvir postavil gorenjski prostor. Ob obiskovanju naših, predvsem podružničnih gotskih cerkva je nastalo nad 200 posnetkov instrumentov iz tipičnih žanrskih prizorov: poslednja sodba, pohod treh kraljev, predvsem pa izstopa tipična ikonografija «kranjskega prezbiterja», kakor ga je poimenoval France Stele. Tu se pojavljajo angeli z instrumenti ali napisnimi trakovi v družbi Jezusa in apostolov ter predstavljajo nekakšen nebeški zbor. Izbor iz nastale dokumentacije je bil predstavljen tudi na razstavi in je obsegal upodobitve iz naslednjih cerkva: Bohinj – p. c. sv. Janeza Krstnika, Godešič – p. c. sv. Nikolaja, Kranj – ž. c. sv. Kancijana, Križna gora pri Škofji Loki – p. c. sv. Križa, Mače nad Preddvorom – p. c. sv. Miklavža, Senično pri Golniku – p. c. sv. Jerneja, sv. Jošt nad Kranjem – p. c. sv. Jošta, sv. Peter nad Begunjami – p. c. sv. Petra, sv. Ožbolt nad Zmincem – p. c. sv. Ožbalta, Tupaliče – p. c. sv. Klemenca, Mirna na Dolenjskem – ž. c. sv. Janeza Krstnika.

Povezanost med Škofjo Loko in Freisingom ob koncu srednjega veka glede na tematiko razstave najbolj direktno izpričuje poslikani prezbiterij cerkvice sv. Križa na Križni gori. V njem so pod Kristusom upodobljeni pojoči angeli z napisnimi trakovi in angeli s tipičnimi instrumenti: rebekom, lutnjo in trobento. Pod njimi zasledimo upodobitev zgodbe o sv. Korbinijanu, ustanovitelju in zaščitniku freisinske škofije. Poslikavo pripisujejo delavnici Jana Polacka, katere dela so pomembno vplivala na likovno umetnost Münchna in Freisinga. Križnogorske upodobitve angelov z instrumenti, ki s svojim realizmom in svežino spadajo že v zgodnjerenesansno stilno obdobje, so vsekakor ene najlepših v slovenskem prostoru.

Za Škofjo Loko in njeno okolico je pomemben tudi freskant Jernej iz Loke. S svojim obsežnim opusom – nad 40 dokumentiranih lokacij, je bil eden najproduktivnejših likovnih ustvarjalcev iztekajočega se srednjega veka na Slovenskem. Večina njegovih del je nastala v letih od 1517 do 1537. Med upodobitvami zasledimo veliko število angelov z instrumenti, ki pa so kljub njegovemu solidnemu slikarskemu znanju in izpričani svetovljanskosti predstavljeni izredno shematično, brez jasnih detajlov. To nam lahko opravičuje njegova neverjetna produktivnost, lahko pa je to tudi odraz njegovega nepoznavanja instrumentalne izvajalske prakse.

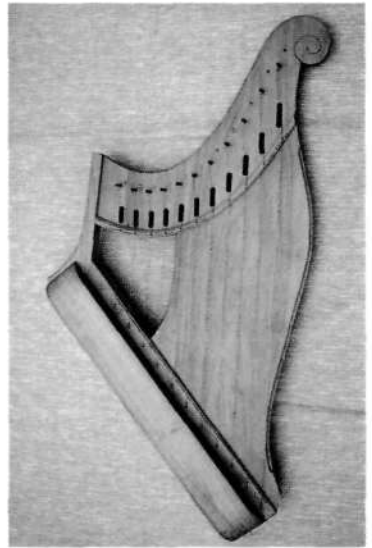
Kopija freske iz podružnične cerkve sv. Nikolaja na Godešiču (delo akademskih kipark Maje Šubic in Irene Romih)

Omeniti velja tudi Jernejevo poslikavo prezbiterja cerkve sv. Janeza v Bohinju, kjer je poleg pojočih angelov upodobil tudi trikrat po tri pojoče mladeniče z odprtimi knjigami in poučarjeno pevsko mimiko. Razporeditev v tri ločene skupine nam lahko dokazuje Jernejevo poznavanje tipične vokalne, morda celo polifone prakse, ki je bila v naših cerkvah ob koncu srednjega veka v primerjavi z instrumentalno verjetno dosti bolj običajna.

Winfried Goerge je za razstavo izdelal dva instrumenta na podlagi naših srednjeveških upodobitev. Prvi je psalterij v obliki harfe, ki ga drži v rokah angel na upodobitvi poslednje sodbe na južni fasadi podružnične cerkve sv. Nikolaja na Godešiču pri Škofji Loki (danes podstreha vhodne lope). Izredno nazorna upodobitev pri nas sicer redkega tipa instrumenta je verjetno delo furlanskega avtorja iz okoli leta 1400, omogoča pa prepričljivo rekonstrukcijo samega instrumenta in načina igranja nanj. Pri drugem instrumentu gre za rekonstrukcijo upodobitve opreklja iz prezbiterja cerkve sv. Janeza Krstnika iz Mirne na Dolenjskem iz časa okrog leta 1490. Tudi pri tem instrumentu se je avtor rekonstrukcije s pomočjo nadrobne upodobitve zelo približal verjetnemu videzu, uglasitvi in načinu igranja. Omeniti velja še to, da je Winfried Goerge našel za svoj razstavljeni portativ (majhne prenosne orgle) izredno primerne cinaste piščali pri slovenskem izdelovalcu Škrablu iz Rogaške Slatine.

Razstava je bila prvič predstavljena 15. maja 1998 v Škofji Loki, nato pa še v Ribnici, Pokrajinskem muzeju na Ptuju, v Radovljiški graščini in v Predjamskem gradu. Njen cilj je bil predvsem obuditi vedenje o prisotnosti srednjeveške instrumentalne glasbe v slovenskem prostoru. Ob tem pa sem imel sam vsaj še dve skriti želji, ki se na moje veliko veselje uspešno uresničujeta.

Prva je bila, da del instrumentarija ostane v Škofji Loki in pomeni začetek stalne zbirke. Želja je bila podkrepljena z dejstvom, da razstave s podobnim konceptom v Sloveniji in njeni bližnji okolici še ni in bi bila dobrodošla popestritev škofjeloški, sicer izredno bogati kulturno-turistični ponudbi. Pri odkupu šestih instrumentov so pomagali Loški muzej z odkupom psalterija v obliki harfe in opreklja, Zveza kulturnih društev z odkupom fiddle in mehurne piščali ter Občina Škofja Loka z odkupom portativa in gotske harfe. Slednja dva instrumenta sta bila uporabljena ob uspešni uprizoritvi Loškega pasijona v letih 1999 in 2000. Občini Škofja Loka gre tudi zahvala za nadaljnji korak k realizaciji stalne postavitve, to je izdelava kopij fresk iz slovenskih cerkva z upodobitvami omenjenih šestih instrumentov. Delo sta mojstrsko opravili akademski slikarki Maja Šubic in Irena Romih v originalni fresko tehniki na ometanih prenosljivih lehnjakovih ploščah. Izdelana je tudi vsebinska zasnova

Psalterij v obliki harfe (delo Winfrieda Goergeja)

Camerata Carniola – koncert v Taboru na Češkem, 9. september 2000

celotne razstave, ki naj bi v končni obliki obsegala predstavitev petnajstih tipičnih poznosrednjeveških glasbenih instrumentov (kopije instrumentov, kopije fresk, fotografska dokumentacija drugih slovenskih upodobitev, spremni tekst, zvočna oprema in katalog razstave v obliki mape z vložnimi lističi). Za realizacijo postavitve manjka predvsem ustrezna lokacija. Ena od možnih je hodnik v pritličju Loškega muzeja, ki z okenskimi nišami ponuja ustrezno začasno rešitev. Ustrezna bi bila tudi vsebinska povezava s tam razstavljenimi eksponati, ki predstavljajo starejšo likovno produkcijo loškega prostora. Za celotno stalno postavitve pa bi zbirka nujno potrebovala ustrezen samostojni prostor, ki bi omogočil tudi zvočno prezentacijo instrumentov in srednjeveške glasbe.

Druga želja pa je bila spodbuditi zanimanje za praktično ukvarjanje s staro glasbo. Prva priložnost se je ponudila z organizacijo delavnice srednjeveških plesov, ki jo je organizirala območna izpostava Sklada za ljubiteljske kulturne dejavnosti Škofja Loka. Neposredni povod je bil članek v zborniku referatov z mednarodnega simpozija *»Srednjeveška glasba na Slovenskem in njene evropske vzporednice«*, ki je potekal leta 1997 v Ljubljani. V njem dr. Metoda Kokole analizira naša edina ikonoografska dokumenta srednjeveškega plesa: freski Sv. Nedelje na zahodni fasadi cerkve v Crngrobu (okoli 1460) in podobne, nekoliko mlajše na cerkvi sv. Elizabete v Podrebri pri Polhovem Gradcu. To sta poleg omembe plesa v Popotnem dnevniku Paola Santonina (1485–1487) edina materialna dokaza obstoja srednjeveške plesne in tudi posvetne glasbene prakse v našem prostoru. Z avtoričino pomočjo smo navezali stike s Michaelom Malkiewitzem z etnološkega inštituta v Salzburgu. Na trodnevni delavnici v Škofji Loki je predstavil nekatere tipične evropske plesne 15. in

16. stoletja. Poleg domačih udeležencev je delavnica vzbudila zanimanje tudi širše strokovne javnosti. Spremljali so jo predstavniki Muzikološkega inštituta Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Oddelka za muzikologijo Filozofske fakultete in Zavoda za glasbeno in baletno izobraževanje – Srednje baletne šole iz Ljubljane. Skupaj smo ugotovili veliko praznino v teoretičnem in praktičnem poznavanju omenjene tematike in s tem povezanimi željami po nadaljnjem srečevanju in izobraževanju.

S pomočjo pridobljenega znanja, zaradi pozitivnih vzgibov, nastalih na delavnici in na spodbudo organizatorjev kulturno-turističnega projekta Venerina pot, sta se v Škofji Loki izoblikovali dve stalni skupini: plesna skupina Pavana in ansambel za staro glasbo Camerata Carniola. Za cilj sta si zadali negovanje evropske glasbe in plesa 15. in 16. stoletja. Kljub pomanjkanju tovrstne izvajalske prakse v našem prostoru s svojimi številnimi nastopi doma (Venerina pot Škofja Loka, razstava o Leonardu da Vinciju v ljubljanskem Narodnem muzeju, grad Podsreda, Predjamski grad, grad Rihenberg, Tivolski grad itd.) in tudi v tujini (Medicina v Italiji, Tabor na Češkem) uspešno opravljata svoje zastavljene cilje. Camerata Carniola pri svojem delu praktično uporablja nekatere glasbene instrumente iz bodoče stalne zbirke, pomembna pa je tudi njena neposredna povezanost z izobraževalnimi programi škofjeloške in kranjske glasbene šole. S takšnim načinom dela lahko mladim najbolj neposredno približa vedenje o stari glasbi in vzbudi zanimanje zanjo.

S strokovno pomočjo in praktičnimi izkušnjami mojstra Winfrieda Goergeja je Območna izpostava Sklada za ljubiteljske kulturne dejavnosti v Škofji Loki spomladi leta 2000 izvedla tudi delavnico, katere cilj je bila rekonstrukcija glasbenega instrumenta, upodobljenega na freski v prezbiteriju cerkve v Mirni na Dolenjskem. Gre za prednika opreklja, ki ga še uporabljajo ljudski godci nekaterih slovenskih pokrajin. Instrument je bil v srednjem veku razširjen po vsej Evropi, njegova mirenska varianta (konec 15. stoletja), s podolgovatim pravokotnim resonančnim trupom in dvema kobilicama, ki delita strune v razmerju 2:3, je značilna predvsem za upodobitve v slovenskem prostoru. Delavnice, ki je potekala na Loškem gradu in v prostorih srednje lesne šole na Trati, se je poleg drugih udeležilo tudi nekaj eminentnih strokovnjakov s organografskega področja: dr. Darja Kotar, kustosinja glasbene zbirke Ptujkega muzeja, etnomuzikologinja dr. Mira Omerzel, dr. Bruno Ravnikar z Akademije za glasbo v Ljubljani in priznana zbiralka in ohranjevalka ljudskega blaga Ljoba Jenče. Poleg tega, da je vsak udeleženec izgotovil svoj instrument, je gospod Josef Goerge zbral in uredil priložnostno zbirko skladb (od srednjeveških, do nekaterih tipičnih slovenskih in bavarskih ljudskih), primernih za izvajanje na omenjenem glasbilu. Delavnica z enako vsebino je bila s pomočjo škofjeloških izkušenj izvedena tudi v okviru Društva slovensko-bavarskega prijateljstva na gradu v Podsredi. Ker tudi na tem področju orjemo ledino, obstajajo že konkretne ideje in želje za podobnimi, predvsem vsebinsko in tehnično zahtevnejšimi projekti.

Vse omenjene dejavnosti teoretično in praktično povezujejo veliko število različnih področij (od muzejskega, umetnostnozgodovinskega, muzikološkega do glasbenovzgojnega itd.), pri tem pa lahko animirajo in predvsem povezujejo zelo širok krog javnosti od otrok, ljubiteljev do vrhunskih strokovnjakov. Podobni projekti so v svetu vse bolj cenjeni, saj naj muzeji ne bi bili prostor za shranjevanje

predmetov ampak centri, iz katerih bi se širile nove ustvarjalne pobude, zato verjamemo, da se bodo naše ideje in želje kmalu uresničile.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Ausstellung mittelalterlicher Musikinstrumente

Die tausendjährige Verbindung zwischen Škofja Loka und dem bayerischen Freising bekräftigt in letzter Zeit vor allem die enge Mitarbeit auf dem kulturellen Gebiet. Nach einem Gastspiel des Ensembles für alte Musik Der kleine Kreis Freising, entstand die Idee, dem slowenischen Publikum ihre reiche Sammlung an Kopien mittelalterlicher Musikinstrumente zu zeigen. Neben den Instrumenten von Winfried Goerg wurden Aufnahmen slowenischer Fresken mit Abbildungen solcher Instrumente ausgestellt. Für die Ausstellung wurden nach slowenischen ikonographischen Vorlagen ein Psalter in Form einer Harfe von der Freske in Godešič und ein Hackbrett, welches in der Kirche in Mirna in Dolenjsko abgebildet ist, hergestellt. An die Ausstellungsthematik knüpft auch die Bemalung der Kirche auf dem Berg Križna gora, wo ein Freskomaler der Freisinger Provenienz in der Spätgotik auch viele typische mittelalterliche Musikinstrumente gemalt hatte. Auch der Maler Jernej aus Škofja Loka malte gerne solche Instrumente, Sein umfangreiches Kunstopus stammt aus den ersten Jahrzehnten des 16. Jh. Die Ausstellung fand in Škofja Loka statt (Eröffnung am 15. Mai im Speicher), später auch in Ribnica, Ptuj, Radovljica und im Schloß Predjamski grad. Einige Instrumente wurden abgekauft und warten auf die Dauerausstellung in Škofja Loka, für welche die Kunstmalerinnen Maja Šubic und Irena Romih sechs Kopien typischer Abbildungen gemalt haben. Die Ausstellung hat auch das Interesse für eine praktische Beschäftigung mit dem mittelalterlichen Musikerbe geweckt. Unter der Leitung des Meisters Winfried Goerg verlief eine Werkstatt für die Rekonstruierung mittelalterlicher Musikinstrumente in Škofja Loka und in Podsreda. In Škofja Loka begann die Tanzgruppe Pavana zu wirken, die sich mit Tänzen aus dem 15. und 16. Jh. beschäftigt. Camerata Carniola ist ein Ensemble für alte Musik, das zum Spielen auch Instrumente aus den obengenannten Sammlungen benutzt.